

запытання і г. д. Напрыклад: «Дакладна!» – падтрымалі Займенніка іншыя Часціны мовы.

У фінале казкі тыповыя формулы з займеннікавым прыслоўем *так* у анафарычным значэнні падводзяць да заключэння казачнага сюжэта: *Так з той пары Канчаткі і Формазменныя Суфіксы і не ўваходзяць у аснову слова*. Аналітычныя формулы, якія ўключаюць акалічнасць часу, звяртаюць казачнага сюжэта з мінулага да цяперашняга. Некаторыя студэнты і вучні складалі канцоўку, зыходзячы з традыцыйнай канцоўкі фальклорнай казкі: *Вось і казцы канец, а хто слухаў – маладзец!*

У выніку таго, што для лінгвістычнай казкі акрамя займальнай накіраванасці характэрна і дыдактычная (выхаваўчая), такі тэкст часцей заканчваецца экспліцытным абагульняючым вывадам-мараллю, жыццёвым назіраннем. Яно ідзе ад паводзін казачнага героя, ацэньвае іх правільнасць або памылковасць і звернута ў чалавечную, маральную плоскасць. Гэта ўзгоднена з агульнай арыентацыяй большасці казак на сцвярджанне духоўнага ідэалу, высокіх маральных каштоўнасцей.

Такім чынам, у працэсе даследавання арыгінальных тэкстаў студэнтаў і школьнікаў выявіліся пэўныя агульныя заканамернасці. Гэта абумоўлена перш за ўсё веданнем найбольш адметных этнакультурных асаблівасцей традыцыйнага казачнага канону. Але пры ўсім тым захоўваецца дакладнасць лінгвістычных звестак, што з'яўляецца функцыянальным стрыжнем лінгвістычнай казкі.

Літаратура

1. Бараноўская, М. К. Функцыянальныя асаблівасці катэгорыі стылю // Беларуская літаратура. – 1991. – Вып. 19. – С.63–71.
2. Типология текста в функционально-стилистическом аспекте. – Пермь, 1990. – 140 с.
3. Тумина, Л. Е. Кружок «Сочини сказку». – М., 1995.
4. Тумина, Л. Е. Сказка на уроках русского языка в 5 классе // Рус. яз. в shk. – 1995. – № 2. – С.20–25.
5. Риторика: 9 класс: учеб.пособие для общеобразоват.шк. / под ред. Т.А. Ладыженской. – М.: Баласс, С-инфо, 2002. – 272 с.
6. Яленскі, М. Г. Лінгвадыдактычная парадыгма асобна арыентаванага навучання мове. – Мінск, 2002. – 212 с.

ДЗЕСЯЛОВЫ З ПРАДМЕТНАЙ СЕМАЙ 'РАСЛІНА' Ў БЕЛАРУСКАЙ І СЛАВАЦКАЙ МОВАХ

П. А. Рааго

Як адзначаецца ў спецыяльнай літаратуры, семантыка дзеяслоўнага слова можа быць больш канкрэтнай або абстрактнай. Дзеясловы маюць

неаднолькавы ўзровень абмежаванняў на спалучальнасць з імёнамі, таму вызначыць сінтаксічна рэлевантныя рысы канкрэтнага дзеяслова можна праз устанаўленне семантычнай вартасці залежных ад яго кампанентаў. У адпаведнасці з гэтым вылучаюць дзеясловы, якія ўвогуле не накладваюць абмежаванняў на сваё акружэнне, дзеясловы з класавымі і катэгарыяльнымі абмежаваннямі, а таксама дзеясловы, здольныя спалучацца толькі з некаторымі імёнамі аднаго дэнататыўнага класа або з адным імем-партнёрам. Апошняю групу дзеясловаў прынята называць дзеясловамі з прадметнымі спецыялізаванымі семамі, або дзеясловамі вузкай дэнататыўнай аднесенасці [1, с. 110; 2]. Сярод дзеясловаў вузкай дэнататыўнай аднесенасці вылучаюць некалькі дэнататыўных класаў, адным з якіх з'яўляюцца г. зв. грамінальныя дзеясловы, ці дзеясловы з прадметнай спецыялізаванай семай 'расліна' (напр., *прарастаць*, *цвісці*, *вянуць* і пад.). Мэта гэтай працы – зрабіць спробу семантыка-сінтагматычнай класіфікацыі грамінальных дзеясловаў беларускай мовы ў параўнанні з грамінальнымі дзеясловамі славацкай мовы.

Як адзначае Л. Р. Бабенка, узаемадзеянне паміж лексікай і граматыкай ажыццяўляецца галоўным чынам на ўзроўні семантычных мадэляў сказаў. Пад семантычнай мадэллю разумеецца «гарызантальна разгорнутая структура тыпавога зместу сказа, якая складаецца з кампанентаў, звязаных тыпавымі адносінамі. Гэтыя кампаненты таксама іерархічна арганізаваныя: вяршыня – прэдыкат, часцей за ўсё дзеяслоўны прэдыкат, а ўдакладняюць яго актантаў» [3, с. 13]. З улікам гэтага семантычную класіфікацыю грамінальных дзеясловаў мэтазгодна праводзіць на падставе вылучэння асноўных семантычных мадэляў сказаў, вяршыняю якіх з'яўляецца той ці іншы грамінальны дзеяслоў-прэдыкат. У залежнасці ад таго, суб'ектную ці іншую актантавую пазіцыю пры такім прэдыкаце займае імя-назва расліны (яе часткі), можна вылучыць тры асноўныя групы грамінальных дзеясловаў: ўласна-грамінальныя (імя-назва расліны ў пазіцыі суб'екта); перыферыйна-грамінальныя, або аб'ектна-грамінальныя (імя-назва расліны ў пазіцыі аб'екта); грамінальныя дзеясловы пакрыцця (імя-назва расліны ў пазіцыі інструмента).

Згодна з працай «Русские глагольные предложения: Экспериментальный синтаксический словарь» большая частка ўласна-грамінальных дзеясловаў удзельнічае ў арганізацыі сказаў, якім адпавядае сумешчаная семантычная мадэль «суб'ект – прэдыкат знаходжання у функцыянальным стане і змянення якаснай прыметы. Расліна або што-небудзь, што мае ў сваім складзе расліны прыходзіць у пэўны функцыянальны стан» [3, с. 314]. Дэталізаваць семантыку ўласна-грамінальных дзеясловаў можна шляхам удакладнення названай семантычнай мадэлі праз

указанне тых канкрэтных функцыянальных станаў, у якіх можа знаходзіцца расліна. Г. зн., неабходна вылучыць лексічныя варыянты мадэлі праз указанне канкрэтных стадый у развіцці расліны (напр., «расліна знаходзіцца ў функцыянальным стане цвіцення», «расліна знаходзіцца ў функцыянальным стане пладанашэння» і г.д.).

Варта адзначыць, што не ўсе ўласна-грамінальныя дзеясловы – дзеясловы стану. Гэта абумоўлівае і вылучэнне асобных семантычных мадэляў, адрозных ад названай.

Аб’ектна-грамінальныя дзеясловы (напр., *садзіць, прышчэпліваць, кальцаваць* і г.д.) адлюстроўваюць не стан, не стадыю ў развіцці расліны, а ўздзеянне на расліну з боку іншых суб’ектаў дзеяння (найперш чалавека, жывёлы або прыродных сіл). Гэтыя дзеясловы ўваходзяць у склад сказаў, якім адпавядае шэраг разнастайных семантычных мадэляў у залежнасці ад асаблівасцяў дзеяння, якое перадаецца імі і суб’екта, які гэта дзеянне ажыццяўляе.

Грамінальныя дзеясловы пакрыцця ўдзельнічаюць у арганізацыі сказаў, якім адпавядаюць такія семантычныя мадэлі, як «чалавек пакрывае паверхню чаго-небудзь, участак зямлі расліннасцю» і «паверхня чаго-небудзь пакрываецца расліннасцю».

Пры сінтагматычнай класіфікацыі грамінальных дзеясловаў трэба ўлічваць, што яны, як і іншыя дзеясловы вузкай дэнататыўнай аднесенасці, маюць розную ступень спалучальнасці. Сярод іх вылучаюць дзеясловы, якія спецыялізуюцца да родавых, відавых і індывідуальных імёнаў-актантаў.

Грамінальныя дзеяслоўныя прэдыкаты з родавай спецыялізацыяй патрабуюць ужывання актантаў, якія аб’ядноўвае агульная прымета «быць раслінай». Гэта значыць, такія дзеясловы могуць спалучацца з імёнамі-назвамі ўсіх прадстаўнікоў царства раслін без выключэння (напр., *вянуць, караніцца, гусціцца* і інш.).

Другую групу складаюць дзеясловы, якія спецыялізуюцца да відавых назваў актантаў (напр., *каласіцца, галінавацца і інш.*). Такія дзеяслоўныя прэдыкаты накладваюць істотныя абмежаванні на спалучальнасць з імёнамі-назвамі раслін, г.зн. маюць больш канкрэтную семантыку. Прыметы «быць раслінай» для характарыстыкі іх акружэння відавочна недасаткова (не маюць сэнсу спалучэнні *каласіцца яблыня, галініцца морква* і пад.).

Грамінальныя дзеясловы са спецыялізацыяй да індывідуальных назваў-актантаў спалучаюцца з назвай адной пэўнай расліны. Варта адзначыць, што ў беларускай мове гэты клас дзеясловаў амаль не прад-

стаўлены, што сведчыць пра параўнальна невысокую ступень канкрэтнасці беларускіх грамінальных дзеясловаў.

Моўны матэрыял дазваляе вылучыць асобна дзеяслоў *зарастаць*, які вымагае ўжыванне назвы расліны ў творным склоне, і групу дзеясловаў, якую ўмоўна можна назваць дзеясловамі з «уклучанні» грамінальнымі актантамі. Гэтыя дзеясловы маюць значэнне *зарасці, пакрыцца пэўнай расліннасцю* і іх грамінальнасць выражаецца не праз спалучальнасць, але знаходзіць сваё адлюстраванне на марфемным узроўні. Корань у такіх дзеясловаў «паглынае», увабірае ў сябе значэнне грамінальнага актанта, а самі гэтыя дзеясловы ўваходзяць у намінацыйныя рады «пакрыцца травой», «пакрыцца мохам», «пакрыцца муравой» і г.д.

Дзеясловы з прадметнай семай «расліна» ў славацкай мове прадстаўлены амаль такой жа колькасцю лексем, як і ў беларускай (каля 270 у славацкай мове і 260 у беларускай). Семантычныя мадэлі сказаў, вяршэнню ў якіх з'яўляецца грамінальны дзеяслоў, у славацкай мове фактычна супадаюць з іх беларускімі адпаведнікамі. Частку разыходжанняў можна патлумачыць не столькі рэальнымі моўнымі адрозненнямі, колькі рознымі крытэрыямі адбору слоўнага матэрыялу падчас складання беларускага і славацкага тлумачальных слоўнікаў. Як бы там ні было, асноўныя адрозненні ў семантычных мадэлях сказаў з уласна-грамінальным дзеяслоўным прэдыкатам наступныя:

1. У славацкай мове, у адрозненні ад беларускай, існуюць мадэлі з такой тыпавай семантыкай, як:

а) Расліна паглынае, увабірае рэчывы з навакольнага асяроддзя: *aimlovať, transpirovať*.

б) Расліна вылучае рэчывы ў навакольнае асяроддзе: *krvácať, liať, medovať*.

в) Расліна знаходзіцца ў фазе размнажэння пры дапамозе спор: *sporulovať*.

г) Расліна знаходзіцца ў стане адмірання ў выніку канкрэтнай хваробы: *rakovatieť*.

2. У беларускай мове, у адрозненні ад славацкай, існуюць мадэлі з такой тыпавай семантыкай, як:

а) Расліна знаходзіцца ў стане аднаўлення росту пасля ўмоў, неспрыяльных для развіцця: *ажыць, аджыць*.

б) Расліна знаходзіцца ў стане бясплага размнажэння шляхам аддзялення сваёй часткі: *пачкавацца*.

в) Расліна ўздзейнічае на жывую істоту: *стрыкаць, наджгаць*.

Даволі цікавым падаецца існаванне ў славацкай мове дзеясловаў *hnať, vyháňať* з вельмі шырокай семантыкай. У выніку гэтыя дзеясловы могуць

арганізоўваць сказы, якім у беларускай мове адпавядаюць адразу некалькі лексічных варыянтаў сямантычнай мадэлі: *trava ženie do vyšky* (трава шугае), *strom ženie do konárov* (дрэва галініцца), *vřba ženie do koreňov* (вярба пускае карані), *křík ženie do kvetov* (куст пакрываецца кветкамі).

Ступень канкрэтнасці беларускіх уласна-грамінальных дзеясловаў большая, чым славацкіх. Напрыклад, славацкая мова не ведае такіх дзеясловаў, як *стралкавацца* (пра рэдзьку, рэпу, радзіс, часнок), *стаўбунець* (пра цыбулю), *стручкавацца* (пра гарох, фасолю, бабы) і некаторых іншых. Адметнасцю беларускіх грамінальных дзеясловаў з'яўляецца і наяўнасць сярод іх адмысловых лексем для абазначэння станаў у развіцці злакавых раслін: напр., *рунець* побач з *зелянець*, *красаваць* побач з *цвісці*, *квітнець*. І наадварот, аб'ектна-грамінальныя дзеясловы больш канкрэтныя ў славацкай мове. Аднак, у большасці беларускіх і славацкіх грамінальных дзеясловаў сямантычны аб'ём прыблізна роўны.

Такім чынам, у беларускай і славацкай мовах дзеясловы з прадметнай семай 'расліна' прадстаўлены прыблізна аднолькавым па колькасці класам слоў. У абедзвюх мовах яны маюць даволі падобныя сінтаксічныя паводзіны, аднак, ступень канкрэтнасці беларускіх грамінальных дзеясловаў нязначна большая за ступень канкрэтнасці славацкіх.

Літаратура

1. *Важнік С. А.* Да праблемы стварэння комплекснай сінтагматычнай класіфікацыі беларускіх і польскіх дзеяслоўных прэдыкатаў // Паланістка – Полоністыка – Polonistyka, 2001: Маладая паланістыка. Мінск, 2002.
2. *Михайлава О. А.* К вопросу об изучении глаголов с предметными семами / Проблемы глагольной семантики. Свердловск, 1984.
3. Русские глагольные предложения: Экспериментальный синтаксический словарь / Под общ. ред. Л. Г. Бабенко. М., 2002.

СЮРРЕАЛИСТИЧЕСКАЯ МЕТАФОРА ПОЛЯ ЭЛЮАРА

Е. А. Самусик

Для большей части французской творческой элиты 20–30 гг. XX в. сюрреализм, как литературно-художественное течение и особое мировоззрение, стал важным этапом в творческой эволюции. К этой части интеллигенции относится и известный французский поэт Поль Элюар (1895–1952). Однако сюрреализм Элюара отличается от «образцового» сюрреализма бессменного главы этого течения А. Бретона. Обусловлено это тем, что поэт не принимал некоторые сюрреалистические методы и принципы. Нагляднее всего это проявляется при создании метафор – ос-